

3. Ходаков В. Г. «Устойчивость и изменчивость современного климата». – М.: Наука, 1939. – 151 с.
4. Щербань М. І. «Клімати земної кулі» Посіб. для вчителів. – К.: Рад. шк., 1986. – 161 с.
5. Рябчиков А. М. «Физическая география материков и океанов»: Учеб. для спец. У-тов. М.: Высш.шк., 1988. – 592 с.

Марчук А.

Науковий керівник – проф. Сивий М.Я.

І.П.КОВАЛЬЧУК ЯК ФУНДАТОР ГЕОЕКОЛОГІЧНОГО НАПРЯМКУ В УКРАЇНСЬКІЙ ГЕОМОРФОЛОГІЇ

Наприкінці ХХ століття, зокрема в кінці 80-х на початку 90-х років у природничих науках відбуваються суттєві зміни. Особлива увага стала приділятися міждисциплінарним екологічним проблемам, удосконаленню теоретико-методологічних засад їх дослідження, розробленню і запровадженню нових методів та методик оцінювання стану навколишнього середовища, активному практичному використанню набутого досвіду при вирішенні природо-ресурсних, соціально-економічних, екологічних та природоохоронних проблем.

Ці процеси не минули і таку природничу науку як геоморфологія. В її структурі в цей час формується новий науково-практичний напрям – екологічна геоморфологія. Відповідно виникає потреба у розробці методології, концепції, принципів та методів еколого-геоморфологічного аналізу і синтезування знань, у проведенні регіонально еколого-геоморфологічних досліджень.

Одним із перших науковців на теренах СНД і в Україні, хто обґрунтував суть і структуру екологічної геоморфології, її завдання і перспективні напрями еколого-геоморфологічних досліджень є Іван Платонович Ковальчук. Його докторська дисертація «Еколого-геоморфологічний аналіз флювіальних систем регіону», була першою науковою працею такого рангу в історії геоморфології. Іван Ковальчук пропонує наступне розуміння суті і завдань екологічної геоморфології: екогеоморфологія (ЕГ) – нова галузь геоморфології, яка вивчає рельєф Землі та інших планет і процеси рельєфоутворення з екологічних позицій, тобто під кутом оцінки їхнього впливу на людину, біоту, природно-господарські і технічні об'єкти та системи, а також тиск людини на рельєф і морфодинамічні процеси, оцінює екологічний стан природно-господарських геоморфосистем, визначає еколого-геоморфологічну напругу та еколого-геоморфологічний ризик прояву природних і техногенних екстремумів та катастроф, забезпечує експертизу, моніторинг та оптимізацію екостанів різнорангових форм і типів рельєфу, пропонує методи регулювання морфо динамічних процесів, покращення геоморфологічних умов проживання людей і функціонування господарських об'єктів та збереження геоморфологічного і пов'язаного з ним біотичного різноманіття [4].

Івана Платоновича по праву можна вважати засновником нового наукового напрямку – екологічної геоморфології. Підтвердженням цього є низка наукових праць вченого в даній галузі. У 1992 році навчаючись у докторантурі проблемної лабораторії ерозії ґрунтів і руслових процесів Московського державного університету імені М. В. Ломоносова, І. Ковальчук у «Вестнике Московского университета. Серия география» публікує статтю «Региональный эколого-геоморфологический анализ», в якій сформульоване авторське бачення як завдань екологічної геоморфології взагалі, так і її центральної ланки – еколого-геоморфологічного аналізу регіону зокрема.

Впродовж 1993 року І. Ковальчуком опубліковано серію еколого-геоморфологічних статей: Екологічна геоморфологія та регіональний еколого-геоморфологічний аналіз – нові наукові напрямки та навчальні дисципліни; Еколого-геоморфологические исследования хозяйственного влияния на флювиальные системы и их бассейны; Еколого-геоморфологический анализ динамики и трансформации флювиальных систем за историческое время; Еколого-геоморфологический анализ флювиальных систем гор.

У 1993 р. у Московському університеті І. Ковальчуком захищається перша у Центральній і Східній Європі докторська дисертаційна робота «Еколого-геоморфологічний аналіз флювіальних систем регіону», в якій сформульовано теоретичні засади екологічної геоморфології і регіонального еколого-геоморфологічного аналізу, викладено результати

багаторічних еколого-геоморфологічних досліджень річкових і басейнових систем Українських Карпат, Поділля, Полісся, розвитку в них широкого спектру екзогенних процесів, оцінки їхнього впливу на екологічний стан навколишнього середовища (регіон Західної України). Ця дисертація на теренах СНД була першою науковою працею, яка започаткувала формування нової галузі природничої науки – екологічної геоморфології.

У 1994 р. на Всеукраїнських конференціях у Києві і Львові були представлені доповіді І.П.Ковальчука присвячені проблемам екологічної геоморфології (Екологічна геоморфологія: проблеми і перспективи; Концепція еколого-геоморфологічного аналізу регіонів України).

У 1995 р. на конференціях «Инженерно-географические проблемы современности» и «Регион и география», які відбулись у Санкт-Петербурзі і Пермі І.Ковальчук виступив з доповідями, які були присвячені проблемам ЕГ (Региональный эколого-геоморфологический анализ: сущность, содержание, актуальные проблемы и задачи; Региональный экогеоморфологический анализ агроландшафтов: сущность, объект, задачи, проблемы).

Результатом подальшої праці вченого у даній галузі стала публікація у співавторстві з О.Є.Мадай «Еколого-геоморфологічні аспекти аналізу стану та динаміки річкових систем Розточчя для природно-заповідних і рекреаційних потреб», яка у 1996 році увійшла до збірника праць екологічного спрямування «Геоекологічні дослідження екосистем України».

У 1997 р. у Львові опублікована монографія І.Ковальчука «Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз», яка містить як теоретичне обґрунтування ЕГ, так і підсумовує результати багаторічних еколого-геоморфологічних досліджень Українських Карпат, Поділля і Полісся [3].

Поволі еколого-геоморфологічні ідеї оволодівали і геоморфологами-новаторами, і геоморфологами-традиціоналістами. У 2000 р. виходить у світ підручник О.Адаменка, Г.Рудька, І.Ковальчука «Екологічна геоморфологія» [1].

У 2003 р. виходить у світ монографія І.Ковальчука та М.Петровської «Геоекологія Розточчя», в якій викладено результати великомасштабного (на рівні території сільських рад) еколого-геоморфологічного дослідження Українського Розточчя і прилеглих територій [2].

Все очевиднішою стає необхідність підвищення статусу екологічної геоморфології, визначення її ролі і місця в системі природничих наук і в самій геоморфології, окреслення перспектив і шляхів розвитку цієї галузі. І.П.Ковальчук стверджує, що для поліпшення ситуації, повнішої й ефективнішої реалізації потенціалу екологічної геоморфології (ЕГ) необхідно: 1) чіткіше окреслити парадигму екологічної геоморфології, сформулювати закони, закономірності, аксіоми і наукові принципи, які пояснюють будову, екологічний стан, функціонування геоморфосистем, розвиток геоморфологічних процесів, їх вплив на екологічний стан навколишнього середовища; 2) розробити спеціалізовані методики і методи еколого-геоморфологічних досліджень, алгоритми вирішення загальних, регіональних і локальних еколого-геоморфологічних та геоекологічних проблем геоморфологічними методами; 3) обґрунтувати зміст, структуру і принципи складання еколого-геоморфологічних карт; 4) розробити наукові засади і реалізувати програму еколого-геоморфологічного моніторингу різних генетичних типів рельєфу; 5) обґрунтувати концепцію еколого-геоморфологічної експертизи проектів трансформації рельєфу, стану тих функціонуючих природно-господарських об'єктів і систем, у складі яких рельєф відіграє домінуючу роль; 6) розгорнути дослідження стійкості рельєфу до екстремальних природних та антропогенних впливів і процесів; 7) удосконалити методику оцінювання еколого-геоморфологічного ризику природокористування; 8) створити апарат і розробити алгоритми прогнозування розвитку еколого-геоморфологічних ситуацій та екостанів геоморфосистем [5].

Цим коротким переліком теоретичних і прикладних завдань не вичерпується перспектива еколого-геоморфологічних досліджень. З плином часу життя ставитиме нові завдання, а зміни стану навколишнього середовища, зумовлені як глобальними змінами клімату, так і повсюдним зростанням антропопресії на навколишнє середовище робитимуть актуальним вивчення як зазначених вище, так і інших екогеоморфологічних проблем.

Іван Платонович Ковальчук вперше у Східній і Центральній Європі обґрунтував концепцію та здійснив еколого-геоморфологічний аналіз басейнових систем Карпатського і Волино-Подільського регіонів. Разом з Я. Кравчуком створив у Львівському національному університеті ім. Івана Франка наукову школу екологічної та інженерної геоморфології. У 2000-

их роках як керівник брав участь у міжнародних (українсько-німецький, нідерландсько-польсько-українсько-білоруський, польсько-український та ін.) екологічних проектах. Наукові праці Івана Ковальчука відомі в Україні і за її межами – у Польщі, Росії, Франції, Німеччині, Канаді, США. Їх цитують вітчизняні та іноземні вчені.

Оцінюючи творчий доробок ученого, зазначимо домінування в його наукових пошуках багатогранного географічного і системного підходів до вивчення проблем тих галузей природничої науки, яким він присвятив своє життя – геоморфології і геоекології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адаменко О. Екологічна геоморфологія / О. Адаменко, Г. Рудько, І. Ковальчук // Івано-Франківськ: Факел, 2000. – 411 с.
2. Ковальчук І. Геоекологія Розточчя./ І. Ковальчук, М. Петровська // Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. –192 с.
3. Ковальчук І.П. Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз./ І.П. Ковальчук// Львів: Ін-т українознавства, 1997. – 440 с.
4. Ковальчук І.П. Українська екологічна геоморфологія: історія, сьогодення, майбутнє. / І.П. Ковальчук // Фізична географія та геоморфологія. Міжвідомчий науковий збірник – К.: ВГЛ «Обрії», 2009. – Вип. 56. – 360 с.
5. Ковальчук І.П. Українська екогеоморфологія: статус, завдання, перспективи, проблеми / І.П. Ковальчук // Українська геоморфологія: стан і перспективи. Мат-ли Міжнар. наук.-практ.конф. – Львів: Меркатор, 1997.–с.37-41.

Синява О.

Науковий керівник – доц. Садовник О.П.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ М. ТЕРНОПОЛЯ

Висвітлення основних проблем дослідження приміської зони має важливе наукове і практичне значення. До цього часу вивчення особливостей територіальної організації суспільного життя цієї специфічної форми розселення не приділялось належної уваги, а вивчалися вони досить розпорошено та переважно в контексті вирішення окремих містобудівних, розселенських, демографічних, соціально-економічних та інших проблем. У вказаному аспекті працювали такі вчені: Барановський М.О., Гуцал В. А., Доценко А.І., Качан Е.П., Корж А.В., Кривицький А.Ф., Лесечко М.Д., Проценко С.М., Пересекін В. М., Суворовська О. Л. та ін.

На сьогоднішній день, назріла потреба комплексного вивчення проблем розвитку приміських зон великих міст, що власне і передбачає суспільно географічний аспект дослідження. На нашу думку, важливе місце посідає з'ясування самої сутності категорії «приміська зона» та визначення її місця в понятійно-термінологічному апараті суспільної географії, меж, основних властивостей та місця в системі розселення. Важливим також є розкриття особливостей розвитку приміської зони у функціональному, структурному відношенні та виявлення і аналіз всієї сукупності взаємозв'язків між містом і зоною його впливу. Практичним значенням таких досліджень є те, що їх результати можуть бути важливою науковою основою для подальшого розвитку і удосконалення вказаних територіальних форм розселення.

В даному аспекті приміська зона, нами розглядається, як цілісна клітина суспільства, в якій функціонують всі її структурні елементи: природно - ресурсні, демографічні, розселенські, економічні, соціальні, інформаційні, управлінські, котрі пов'язані між собою функціональними зв'язками [4].

Завданням дослідження, в першу чергу, є з'ясування сутності категорії «приміська зона» та визначення її місця серед інших форм розселення населення та систем розселення різних (рангів) рівнів.

Отже, в сучасних умовах розселення населення здійснюється у формі систем. Це передбачає взаємопов'язаний розвиток поселень залежно від їх місця у системах розселення. Система розселення є одним із видів територіальної системи і являє собою сукупність